

Piotr Szweda MS

 <https://orcid.org/0000-0001-7492-5135>

 piotr.szweda@upjp2.edu.pl

UNIwersytet Papiński Jana Pawła II w Krakowie

 <https://ror.org/0583g9182>

„Haparanda” wileńska. Portrety rysunkowe i karykatury autorstwa Eugeniusza Kazimirowskiego w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie

 <https://doi.org/10.15633/tes.11204>

ABSTRAKT

„Haparanda” wileńska. Portrety rysunkowe i karykatury autorstwa Eugeniusza Kazimirowskiego w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie

Eugeniusz Kazimirowski to autor nie tylko pierwszego obrazu Jezusa Miłosiernego według wizji św. Faustyny, jak do tej pory był postrzegany. Przyglądając się bliżej jego dorobkowi, możemy stwierdzić, że o wiele częściej w swojej twórczości sięgał po tematykę niereligijną. Malował pejzaże, portrety rodziny i znajomych, a także przypadkowych osób. Ponadto, co może być dla wielu zaskoczeniem, wykonywał także rysunki. W 1947 roku wdowa po Michale Brensztejn, Jadwiga, przekazała w darze Bibliotece Narodowej zbiór kilkunastu dzieł Eugeniusza Kazimirowskiego, które znajdowały się w archiwum rodzinnym. Powstały one latach 1915–1922. Wśród nich jest autoportret, dwanaście portretów rysunkowych: Aleksandra Zwierzyńskiego, Edwarda Jasińskiego, Władysława Jaszczolta, Witolda Węslawskiego, Jana Wiłesjszysa, Anny Wiłesjszysowej, Kazimierza Dmochowskiego, nieznanego mężczyzny w średnim wieku oraz Michała Brensztejn, a ponadto dwie autokarykatury i dwie karykatury Stanisława Bohusza Siestrzeńczewicza i Wacława Gizberta Studnickiego. Wszystkie stanowią cenną spuściznę po tym artyście. Sportretowane przez niego osoby to postacie związane z Wilnem, które Michał Brensztejn określił dość enigmatycznie, aczkolwiek intrygująco „haparandą” wileńską.

SŁOWA KLUCZOWE: Eugeniusz Kazimirowski, portrety rysunkowe, Michał Brensztejn, Biblioteka Narodowa, karykatura, Wilno

ABSTRACT

“Haparanda” of Wilno (Vilna, now Vilnius). Drawing portraits and caricatures by Eugeniusz Kazimirowski in the collection of the National Library in Warsaw

Eugeniusz Kazimirowski is not only the author of the first painting of the Merciful Jesus according to the vision of St. Faustina as he has been perceived so far. Taking a closer look at his works, one can conclude that he much more often reached for non-religious themes in his work. He painted landscapes, portraits of family and friends, as well as of random persons. In addition, and this may come as a surprise to many, he also made drawings. In 1947, Michal Brensztejn's widow, Jadwiga, donated to the National Library a collection of more than a dozen works by Eugeniusz Kazimirowski, which were in the family archives. They were created between 1915 and 1922, and include self-portraits, twelve drawing portraits: of Aleksander Zwierzyński, Edward Jasiński, Władysław Jaszczolt, Witold Węslawski, Jan Wiłesjszys, Anna Wiłesjszysowa, Kazimierz Dmochowski, a middle-aged man and Michal Brensztejn, as well as two self-caricatures and two caricatures by Stanisław Bohusz Siestrzeńczewicz and Wacław Gizbert-Studnicki. All are a valuable legacy of Eugeniusz Kazimirowski. The people he portrayed are figures associated with Wilno, whom Michal Brensztejn described rather enigmatically yet intriguingly as the “haparanda” of Wilno (Vilna, now Vilnius).

KEYWORDS: Eugeniusz Kazimirowski, drawing portraits, Michal Brensztejn, National Library, caricature, Wilno (Vilna, now Vilnius)

Przed I wojną światową i w okresie międzywojennym Wilno słynęło z dobrych i tanich kawiarni i restauracji. Działo w tym mieście kilka lokali gastronomicznych należących do rodziny Sztrallów: Biały Sztrall, Czerwony Sztrall i Zielony Sztrall. Nazwa każdego z nich pochodziła od koloru materiału, którym były obite krzesła. W tej ostatniej, założonej przez Bolesława Sztralla, a mieszczącej się w lokalu przy dawnej ulicy Mickiewicza (obecnie Gedimino), za hotelem Georges’a, w czasie okupacji niemieckiej, w latach 1915–1917, spotykała się regularnie „Haparanda” wileńska. Była to nieformalna grupa ludzi o różnym statusie społecznym, znających się ze sobą, mających wspólne tematy i zainteresowania¹.

Do Zielonego Sztralla przychodzili głównie oficerowie wileńskiego garnizonu, bogaci kupcy i wyżsi urzędnicy. Męskiej klienteli przygrywała w połowie lat 30. damska orkiestra – siedem młodych i ładnych dziewcząt w białych sukniach, stojących w jednym rzędzie. Lokal ten był mniej wytworny i poza luksusowymi córami Koryntu nie przyciągał eleganckich dam. Wśród bywalców przeważali panowie w średnim wieku, głównie handlowcy, ale także wileńscy artyści różnego formatu². Jednym z nich był także malarz Eugeniusz Kazimirowski.

Kazimirowski jest jedną z tych indywidualności artystycznych, które nie znaczą drogi swego rozwoju nagłymi jakimis i olśniewającymi zwrotami, które nie są zdolne do przerw i pauz długich, do cofnięć lub przeskoków niespodziewanych, ale które idą powoli, wpatrzone uparcie w ostateczny cel swojej sztuki, zbliżają się doń wytrwale, bez wytchnienia, nie tylko same sobie drogę wykuwając, ale ją jeszcze starannie umacniając i równając [...]. Słysząc tu równy, miarowy, męski krok człowieka, który powoli, z rozmysłem, starannie wybierając drogę, zdąża w górę hen, ku niedostępnym szczytom³.

1 Zob. E. Kazimirowski, *Portret Władysława Jaszczolta*, <https://polona.pl/item-view/a0046084-5933-4b-98-ad55-fcf91672adce> (20.10.2024); M. Jackiewicz, *Kawiarnie, restauracje i inne lokale w Wilnie (1)*, <https://kurierwilenski.lt/2013/01/18/kawiarnie-restauracje-i-inne-lokale-w-wilnie-1> (16.12.2024).

2 Por. R. Mackonis, *Iš kavinės į kavinę*, Vilnius 1994, s. 12–13.

3 Eugeniusz Kazimirowski, „Tygodnik Ilustrowany” nr 24, 11.06.1910, s. 480.

Te słowa najlepiej charakteryzują osobę i twórczość Eugeniusza Marcina Kazimirowskiego, jednej z niezasłużenie pomijanych postaci w polskiej historii sztuki XX wieku, pedagoga, artysty, malarza, twórcy znanego do tej pory jako autora pierwszego obrazu Jezusa Miłosiernego według wizji św. Faustyny Kowalskiej.

Eugeniusz Kazimirowski urodził się 11 listopada 1873 roku w miejscowości Wygnanka w powiecie tarnopolskim na Podolu (w obecnej Ukrainie) w rodzinie Augusta, rzemieślnika, i Marii z d. Kossowskiej. Miał sześcioro rodzeństwa – dwóch braci: Seweryna i Jana, oraz cztery siostry: Stanisławę, Marię, Wandę i Anielę. Niestety większość z nich zmarła w bardzo młodym wieku. O dzieciństwie oraz wczesnej edukacji Kazimirowskiego wiemy niewiele, gdyż nie zachowały się materiały archiwalne z tego okresu. W latach 1893–1897 studiował w Szkole Sztuk Pięknych w Krakowie. Kształcił się w prywatnej szkole malarstwa Antona Ažbe i w Królewskiej Akademii Sztuk Pięknych w Monachium. W latach 1897–1898 studiował i pracował w prywatnej akademii malarstwa Baille’a w Paryżu, a także uczestniczył w kilku kursach w Akademii św. Łukasza w Rzymie. Przez wiele lat pracował jako pedagog w Seminarium Nauczycielskim w Wilnie, tworzył dekoracje do wileńskich teatrów, angażował się w działalność wielu towarzystw artystycznych, począwszy od Lwowa, następnie w Krakowie, Wilnie, Warszawie oraz Białymstoku, wystawiając w salach tychże towarzystw swoje dzieła. Był postacią niezwykłą, łączącą w sobie wiele tradycji: Podola, Kresów, Krakowa, Wilna, a następnie Białegostoku. Jako wielkiemu patriocie, leżał mu na sercu los ojczyzny i jej niepodległość⁴.

Kazimirowski wypracował niezwykle bogaty dorobek artystyczny, nieznany dotąd szerszej opinii publicznej. Malował krajobrazy z podróży do Ukrainy czy na Litwę, tworzył liczne portrety, obrazy o tematyce religijnej, studia roślin i zwierząt, a także obrazy scenograficzne i miejskie widoki. Malował pejzaże z okolic Wilna, Białegostoku, Suwałk czy Białowieży. Wykonał również polichromie w wielu kościołach i w budynku lwowskiego dworca. Niestety większość tej spuścizny zaginęła po śmierci artysty, która nastąpiła 23 września 1939 roku. Nieliczne dzieła, które pozostały w obiegu, stanowią dzisiaj cenne i unikatowe pamiątki jego twórczości⁵.

4 Por. J. Derwojed, *Kazimirowski Eugeniusz Marcin*, w: *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających*, t. 3, red. J. Maurin Białostocka, J. Derwojed, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 388–390.

5 Por. P. Szweda MS, *Odkrywając Eugeniusza Kazimirowskiego. Prace artysty w zbiorach Muzeum Podlaskiego w Białymstoku*, Białystok 2023, s. 14–15.

W *œuvre* Kazimirowskiego znalazły się także rysunki i karykatury. Wśród zasobów Biblioteki Narodowej w Warszawie znajduje się jeden autoportret, dwanaście portretów rysunkowych i dwie karykatury. Wszystkie te dzieła Kazimirowski wykonywał w trakcie nieformalnych spotkań towarzyskich w wileńskiej cukierni Zielonego Sztralla. Początkowo rysunki te znalazły się w prywatnej kolekcji Michała Brensztejna, a w 1947 roku żona Jadwiga podarowała je Bibliotece Narodowej w Warszawie⁶.

W literaturze polskiej i zgranicznej nie znajdziemy wielu naukowych opracowań na temat rysunków i karykatur autorstwa Kazimirowskiego. W 1991 roku Maria Grońska w książce pt. *Rysunki artystów polskich i obcych w Polsce działających od XVII do XX wieku. Katalog wybranych zbiorów Biblioteki Narodowej do roku 1975* jedynie w formie katalogowej umieściła krótki opis dzieł Kazimirowskiego, publikując pięć z nich⁷.

Głównym celem niniejszego artykułu jest zatem przybliżenie jak najszerszemu gronu czytelników nieznanych zupełnie portretów rysunkowych i karykatur wykonanych przez tego artystę, znajdujących się w zasobach Biblioteki Narodowej w Warszawie. Analizie zostaną poddane poszczególne rysunki jego autorstwa. W pierwszej kolejności przedstawiony zostanie autoportret, następnie zaprezentowany zostanie zbiór dwunastu portretów, a całość zakończy omówienie autokarykatury oraz karykatury.

Autoportret

Malowidło, datowane na 1915 rok, zostało wykonane farbami akwarelowymi i ołówkiem (ryc. 1). Ma wymiary 16,9 × 9,9 cm, jest sygnowane w prawym dolnym rogu: „Eug. Kazimirowski | 915”. Dzieło to należało wcześniej do Brensztejna, a po jego śmierci żona Jadwiga podarowała je Bibliotece Narodowej w Warszawie⁸.

Portretowany został ujęty z prawego profilu. Autoportret utrzymany jest w delikatnej, naturalnej kolorystyce. Przedstawia mężczyznę z brodą i gęstymi, ciemnobrązowymi włosami, starannie zaczesanymi. Twarz jest wyrazista

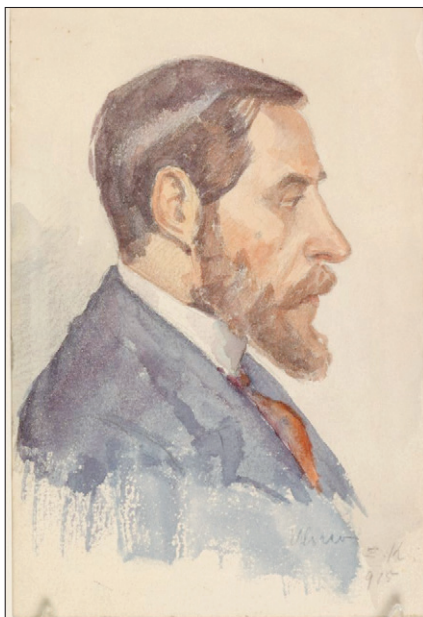
6 Por. M. Grońska, *Rysunki artystów polskich i obcych w Polsce działających od XVII do XX wieku. Katalog wybranych zbiorów Biblioteki Narodowej do roku 1975*, Warszawa 1991, s. 75.

7 Zob. M. Grońska, *Rysunki artystów polskich i obcych*, s. 75.

8 Por. M. Grońska, *Rysunki artystów polskich i obcych*, s. 75.

z wydatnym nosem, silnie zarysowaną szczęką i spojrzeniem pełnym skupienia i zamyślenia. Wzrok portretowanego utkwiony jest gdzieś w dali. Włosy i zarost wymalowane z precyzją. Kolor skóry oddany delikatnymi plamami akwareli w odcieniach beżu i różu. Kazimirowski ma na sobie popielaty garnitur. Pod szyją widać biały kołnierz koszuli oraz krawat w brązowo-czerwonych barwach, przełamujących stonowaną paletę. Tło pozostaje neutralne, co kieruje całą uwagę widza bezpośrednio na postać artysty. Kazimirowski skupił się przy malowaniu swojego autoportretu na rysach twarzy, jednocześnie traktując niektóre elementy, takie jak ubiór, bardziej swobodnie i pozostawiając je mniej dopracowane.

Ryc. 1. Autoportret

Źródło: Biblioteka Narodowa w Warszawie, <https://polona.pl/preview/be569ad9-6fa7-4064-a1e6-cf12786a7229> (19.07.2023).

Portrety rysunkowe

Dwanaście portretów rysunkowych znajdujących się w zasobach Biblioteki Narodowej w Warszawie powstało w latach 1915–1922 w Wilnie. Te dzieła również stanowiły spuściznę po Brensztejnii i zostały подарowane przez jego żonę Jądwigę w 1947 roku⁹.

1. Portret Aleksandra Zwierzyńskiego

Pierwszy z rysunków przedstawia postać Aleksandra Zwierzyńskiego (ryc. 2). Eugeniusz Kazimirowski wykonał ten portret ołówkiem na papierze o wymiarach 8 × 5,6 cm. Niesygnowane dzieło powstało w latach 1915–1917, na podkładce

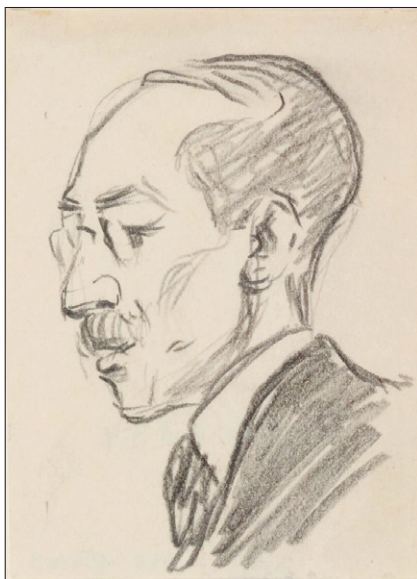
⁹ Por. M. Grońska, *Rysunki artystów polskich i obcych*, s. 75–76.

widoczne jest własnoręczne oznaczenie Brensztejna: „Aleksander Zwierzyński, późniejszy poseł do Sejmu”¹⁰.

Aleksander Zwierzyński, syn Kazimierza i Celestyny z Raczkiewiczów, urodził się 3 lutego 1880 roku w Tuszynie k. Łodzi. Otrzymał wykształcenie prawnicze. Był wicemarszałkiem sejmu I kadencji, posłem na sejm, przewodniczącym Stronnictwa Narodowego w czasie II wojny światowej, kierownikiem Biura Wschodniego Departamentu Spraw Wewnętrznych Delegatury Rządu na Kraj, wiceprezesa Rady Jedności Narodowej. W 1907 roku osiadł w Wilnie. Pracował jako dziennikarz, pisywał m.in. do „Dziennika Wileńskiego”, „Pobudki”, „Kuriera Litewskiego” i „Kuriera Małego”. Po wybuchu I wojny światowej został członkiem Komitetu Polskiego w Wilnie. W czasie II wojny światowej działał w konspiracji. 8 marca 1945 roku został aresztowany przez NKWD i Urząd Bezpieczeństwa w Brwinowie i wywieziony do Moskwy. Skazano go w pokazowym procesie szesnastu na osiem miesięcy więzienia. W listopadzie 1945 roku powrócił do kraju. Zmarł 3 lutego 1958 roku w Tuszynie k. Łodzi¹¹.

Kazimirowski przedstawił popiersie Zwierzyńskiego z lewego profilu. Mężczyzna ma wydłużoną, szczupłą twarz z wyraźnie zaznaczonymi kośćmi policzkowymi i podbródkiem; nos prosty i wyrazisty, a na nim małe binokle. Nad wąskimi i lekko zaciśniętymi ustami widać delikatny wąsik, a na twarzy – skupienie i powagę. Spojrzenie portretowanego skierowane jest lekko ku dołowi. Zwierzyński włosy ma krótkie, zaczesane do tyłu i wysokie czoło. Jest ubrany w białą koszulę z krawatem oraz marynarkę, której tylko niewielką

Ryc. 2. Portret Aleksandra Zwierzyńskiego

Źródło: Biblioteka Narodowa w Warszawie,
<https://polona.pl/preview/cf7909ce-f626-44ee-a19d-d3559c2eb383> (21.10.2024).

¹⁰ Por. M. Grońska, *Rysunki artystów polskich i obcych*, s. 76.

¹¹ Por. *Zwierzyński Aleksander*, w: *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J. M. Majchrowski, G. Mazur, K. Stepan, t. 2, Warszawa 1994, s. 488–489.

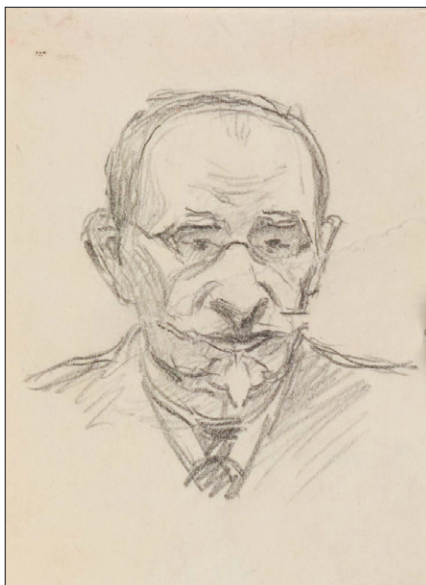
część artysta uchwycił na rysunku. Brak detali w tle sprawia, że widz skoncentrowany jest bezpośrednio na osobie portretowanego. Rysunek ma charakter szkicu z dynamicznymi pociągnięciami ołówka.

2. Portret Edwarda Jasińskiego

Drugi portret rysunkowy ukazuje postać Edwarda Jasińskiego (ryc. 3). Kazimirowski wykonał go ołówkiem na papierze o wymiarach 8 × 5,8 cm. Kompozycja nie jest sygnowana, a na odwrocie kartki znajduje się jedynie notatka Brensztejna: „Edward Jasiński”¹². Poza kilkoma faktami nie udało się na tym etapie badań ustalić, kim był portretowany. Urodził się w 1859 roku, a zmarł w 1924 roku, był synem Michała Jasińskiego i mieszkał w Wilnie. Przez pewien czas należał do komisji rewizyjnej Wileńskiego Towarzystwa Rolniczego¹³.

Rysunek przedstawia popiersie Jasińskiego w ujęciu frontalnym, z głową nieznacznie skręconą w prawo. Mężczyzna w podeszłym wieku z wyrazistymi rysami twarzy: wysokim czołem, lekko cofniętym, poznaczonym biegnącymi poziomo zmarszczkami oraz dużym i szerokim nosem z wydatnymi nozdrzami. Ma delikatne wąsy i lekko odstające uszy, włosy rzadkie, ciemne, zaczynające się od połowy wysokości głowy, co sugeruje łysienie na jej czubku. Na twarzy maluje się

Ryc. 3. Portret Edwarda Jasińskiego

Źródło: Biblioteka Narodowa w Warszawie, <https://polona.pl/preview/6179of8a-4fe2-4734-9a-93-15455711f126> (19.07.2023).

¹² Por. M. Grońska, *Rysunki artystów polskich i obcych*, s. 75–76.

¹³ Por. *Edward Jasiński*, <https://wielcy.pl/nekrologia/181162> (22.12.2024); „Dziennik Wileński: polityczny, społeczny i literacki” 9.02.1907, s. 1; H. Ilgiewicz, *Udział ziemian w wileńskich towarzystwach rolniczych i technicznych na początku XX w.*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX Wieku” 7 (2010), s. 192.

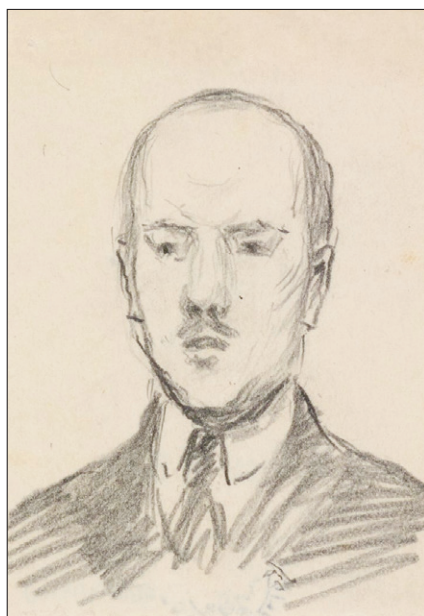
zmęczenie i skupienie. Wzrok Jasińskiego skierowany jest ku dołowi, a na nosie widoczne są okulary w okrągłych oprawkach. Mężczyzna ma na sobie białą koszulę, ciemny krawat i marynarkę, wszystko przedstawione fragmentarycznie. Artysta uchwycił realistycznie twarz portretowanego, ukazując go jako osobę z bagażem życiowych doświadczeń.

3. Portret Władysława Jaszczolta

Następny rysunek znajdujący się w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie przedstawia portret Władysława Jaszczolta (ryc. 4). Kazimirowski wykonał go ołówkiem na papierze o wymiarach 8 × 5,5 cm w latach 1915–1917. Rysunek nie jest sygnowany, jedynie na odwrocie widnieje notatka Brensztejna: „adv. Władysław Jaszczolt, późniejszy wojewoda i minister”¹⁴.

Władysław Jaszczolt urodził się 11 listopada 1883 roku w Brześciu Litewskim w ówczesnej guberni grodzieńskiej jako syn Bolesława i Heleny z Kosteckich. Po zdaniu matury wstąpił na Cesarski Uniwersytet Warszawski i zaczął studiować prawo. W dobie rewolucji w 1905 roku został z powodów politycznych wydalony z uczelni. Wyjechał wówczas do Krakowa, gdzie przez krótki czas studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim, a w 1906 roku przeniósł się do Moskwy, by podjąć studia prawnicze na tamtejszym uniwersytecie. Po studiach osiedlił się w Wilnie. Tam odbył praktyki w kancelarii adwokackiej, równocześnie podejmując pracę w Banku Ziemskim. Walczył jako

Ryc. 4. Portret Władysława Jaszczolta

Źródło: Biblioteka Narodowa w Warszawie, <https://polona.pl/item-view/a0046084-5933-4b98-ad55-fcf91672adce>.

14 Por. M. Grońska, *Rysunki artystów polskich i obcych*, s. 76.

ochotnik w wojnie polsko-sowieckiej, biorąc udział w kluczowej fazie kampanii 1920 roku. W listopadzie 1924 roku mianowano go dyrektorem Departamentu Bezpieczeństwa Publicznego i Prasy w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych. W 1933 roku został wojewodą wileńskim. W 1935 roku przeniósł się do Warszawy, gdzie objął tekę ministra opieki społecznej. Gdy wybuchła II wojna światowa, wyjechał do Wilna. Po agresji sowieckiej na Polskę przedostał się do Kowna, a w 1939 roku powrócił do Wilna i pomagał wielu Polakom usiłującym przebić się na Zachód. W 1941 roku został wraz z całą rodziną aresztowany przez sowiecką policję polityczną i deportowany w głąb ZSRR, gdzie trafił do łagru. Obóz opuścił na mocy tzw. amnestii w lipcu 1941 roku. Udało mu się dołączyć do organizowanych przez Władysława Andersa Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR, z którymi w 1942 roku przedostał się do Iranu. W 1944 roku wyjechał do Libanu. Po zakończeniu II wojny światowej ewakuował się w 1947 roku do Wielkiej Brytanii. Osiadł w Londynie, gdzie zmarł 20 lutego 1962 roku¹⁵.

Na przedstawionym rysunku widnieje popiersie mężczyzny w średnim wieku. Głowa ma owalny kształt, jest niemalże łysa z delikatnie zarysowanymi włosami po bokach. Jego twarz jest surowa i zamyślona, z prostym nosem i małym wąsem oraz wąskimi ustami, stosunkowo duże uszy przylegają do głowy. Wzrok skupiony na jednym punkcie nadaje portretowanemu powagi. Mężczyzna ubrany jest w ciemną marynarkę i białą koszulę z krawatem. Tło jest neutralne, nieodciągające uwagi od portretowanego.

4. Portret Witolda Węśławskiego (1)

Kolejny rysunek autorstwa Kazimirowskiego z zasobów Biblioteki Narodowej w Warszawie przedstawia portret Witolda Węśławskiego (ryc. 5). Artysta do jego wykonania użył ołówka i papieru o wymiarach 7,7 × 6,3 cm. Niedatowany i niesygnowany rysunek, oznaczony jest na podkładce przez Brensztejną: „Dr Witold Węśławski”¹⁶.

Portretowany urodził się w 1855 roku w majątku Giegrany w powiecie telszewskim w guberni kowieńskiej. Był synem marszałka szlachty powiatu telszewskiego i Katarzyny z Godowiów, zamożnych ziemian. W 1881 roku ukończył studia lekarskie na Uniwersytecie Warszawskim. Ożenił się z Emilią

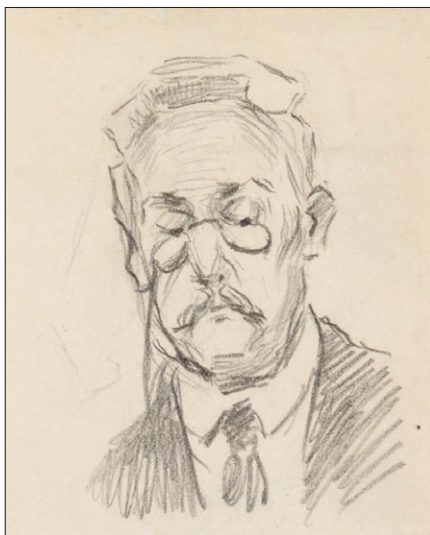
15 Por. *Władysław Jaszczolt*, <https://polskierzady.gov.pl/lista-ministrow/158,wladyslaw-jaszczolt> (18.04.2024); P. Waingertner, *Włodarze województwa łódzkiego*, Łódź 2014, s. 44.

16 Por. M. Grońska, *Rysunki artystów polskich i obcych*, s. 76.

Saryusz-Bielską i osiadł jako młody lekarz w powiecie wilejskim w Dołhinowie. W 1887 roku przeniósł się na stałe do Wilna i rozpoczął działalność społeczno-oświatową. Od 1919 roku piastował urząd prezesa Towarzystwa Polskiej Macierzy Szkolnej Ziemi Wileńskiej, którego był założycielem. Zmarł 27 maja 1930 roku w Wilnie i spoczywa na Roscie¹⁷.

Na portrecie widnieje popiersie mężczyzny w podeszłym wieku, ujętego z lewego półprofilu. Postać ma podługzną twarz z wyraźnie zaznaczonymi rysami. Głowa jest lekko pochylona, a wzrok skierowany w dół, twarz wyraża skupienie i zamyślenie. Mężczyzna ma wąsy oraz brodę, delikatnie zarysowane, natomiast włosy bujne, w nieładzie, a na nos założone są binokle. Ubrany jest w ciemną marynarkę i jasną koszulę z czarnym krawatem. Całość rysunku z neutralnym tłem podkreśla rysy twarzy mężczyzny.

Ryc. 5. Portret Witolda Węśławskiego (1)

Źródło: Biblioteka Narodowa w Warszawie, <https://polona.pl/preview/25db7347-805d-40a8-8db5-oad548173cc7> (19.07.2023).

5. Portret Witolda Węśławskiego (2)

Drugi portret Witolda Węśławskiego autorstwa Kazimirowskiego także został wykonany w formie rysunku na papierze o wymiarach 7,5 × 6 cm (ryc. 6). Podobnie jak ten wcześniejszy nie jest on sygnowany¹⁸.

Przedstawia postać starszego mężczyzny o pociągłej twarzy, na której widoczne są głębokie zmarszczki, świadczące o jego wieku. Okulary w okrągłych oprawkach nadają mu dystyngowany wygląd. Spojrzenie skierowane jest w dół,

¹⁷ Por. Witold Węśławski, <http://www.rossa.lt/index.php/trasy?view=point&id=57> (2.09.2024); A. Safarewicz, *Ś.p. D-r Witold Węśławski*, „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego” 6 (czerwiec-lipiec 1930) z. 3, s. 3–5.

¹⁸ Por. M. Grońska, *Rysunki artystów polskich i obcych*, s. 76.

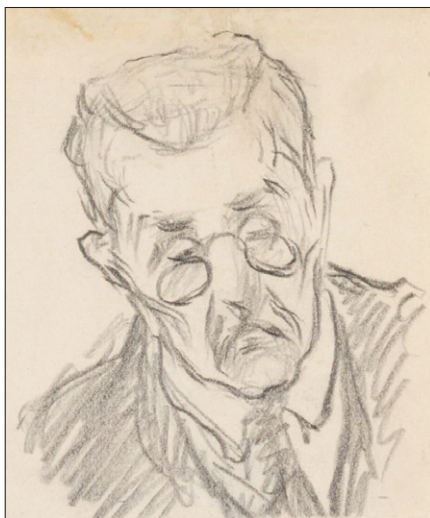
wyraża skupienie i zadumę. Niewielkie wąsy i wąskie usta podkreślają surowy, lecz jednocześnie melancholijny wyraz twarzy portretowanego. Głowa pokryta jest bujnymi włosami, z widocznymi zakolami na czole. Mężczyzna ma na sobie ciemną marynarkę, jasną koszulę i krawat.

6. Portret Wacława Leona Makowskiego

Następny rysunek wykonany przez Kazimirowskiego ołówkiem na papierze o wymiarach 7,6 × 5,8 cm przedstawia popiersie Wacława Makowskiego (ryc. 7). Portret ten nie jest sygnowany, a jego powstanie datuje się na lata 1915–1917. Na podkładce widnieje adnotacja Brensztejna: „Wacław Makowski, księgarz”¹⁹.

Wacław Leon Makowski urodził się 3 czerwca 1854 roku w Piotrkowie Trybunalskim. Był synem Witalisa Makowskiego i Karoliny z d. Pętkowskiej. Jako radny miasta Wilna, księgarz i działacz społeczny, aktywnie uczestniczył w Związku Księgarzy Polskich oraz pełnił funkcję honorowego członka Towarzystwa Kupców Chrześcijan. W latach 1922–1929 przewodniczył Kołu Wileńskiemu. Makowski nieustannie walczył o prawo do wydawania polskich książek w obliczu ówczesnych władz i cenzury, ryzykując swoją wolność i życie. Jego działalność nie ograniczała się jedynie do wydawania literatury, nut i kalendarzy, organizował także koncerty, na które zapraszał znanych artystów z Polski i zagranicy. W trakcie tych występów często przemycano zakazane treści, trudne do zrozumienia dla osób nieznających polskich wartości patriotycznych i tradycji. Zmarł 10 lutego 1929 roku w Wilnie²⁰.

Ryc. 6. Portret Witolda Węśławskiego (2)

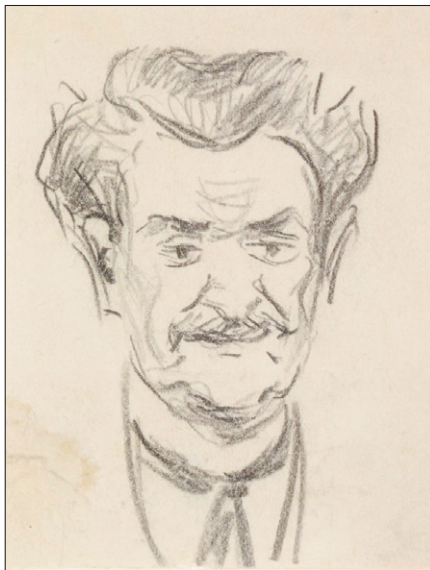
Źródło: Biblioteka Narodowa w Warszawie,
<https://polona.pl/preview/4123ec61-ffa2-451f-b-548-2e57e8eadd6d> (19.07.2023).

19 Por. M. Grońska, *Rysunki artystów polskich i obcych*, s. 76.

20 Por. A. Śnieżko, *Makowski Leon Wacław (1854–1929)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 19, Warszawa 1974, s. 251.

Opisywany portret przedstawia mężczyznę w ujęciu *en face* od ramion w górę. Postać ma szeroką twarz o wyrazistych rysach, z widocznymi zmarszczkami, szczególnie na wysokim czole i w okolicach oczu. Włosy są gęste i w lekkim nieładzie, szerokie usta są lekko ściśnięte, a pod nosem widać gęste, ciemne wąsy. Podbródek jest delikatnie zaokrąglony. Spojrzenie portretowanego, skierowane bezpośrednio na widza, wyraża skupienie, pewność siebie i zainteresowanie. Postać ubrana jest w jasną koszulę z ciemnym krawatem i marynarkę, której jedynie nieznaczny kontur został zaznaczony przez artystę. Kompozycja rysunku skupia wzrok przede wszystkim na twarzy portretowanego. Neutralne jasne tło sprawia, że portret jest czytelny i przejrzysty.

Ryc. 7. Portret Wacława Leona Makowskiego

Źródło: Biblioteka Narodowa w Warszawie,
<https://polona.pl/preview/59a4f91b-061a-457c-b501-47328da558b3> (19.07.2023).

7. Portret Jana Wiłeszysa (Jonasa Vileišisa)

Kolejny portret Kazimirowski wykonał ołówkiem na papierze o wymiarach 11,7 × 8 cm (ryc. 8). Ukazuje on popiersie Jana Wiłeszysa (Jonasa Vileišisa) w ujęciu bocznym, z lewego profilu. Na kompozycji widnieje sygnatura artysty: „E. Kazimirowskas” oraz data powstania: „20 VII 917”. Na podkładce, na której obok tego portretu naklejono również portret żony, umieszczone jest oznaczenie Brensztejna: „małżonkowie Wiłeszysowie”²¹.

Jan Wiłeszys (Jonas Vileišis) urodził się 3 stycznia 1872 w Mediniai koło Pozwołu na Litwie. Z wykształcenia był prawnikiem. Udzielał się także jako

21 Por. M. Grońska, *Rysunki artystów polskich i obcych*, s. 76. Grońska błędnie podała w swojej publikacji nazwisko portretowanego. Zamiast „Wiłeszys” powinno być „Wiłeszys”. Taki zapis możemy znaleźć w dzienniku Michała Brensztejna: M. Brensztejn, *Dziennik 1915–1918*, cz. 1: rok 1915 i 1916, oprac. M. i M. Przeniosło, Kielce 2015, s. 21 (Kresy w Polskich Pamiętnikach i Listach [1795–1918], 2).

dziennikarz. Założył gazetę „Lietuvos Ūkininkas” [Litewski Rolnik]. Był jednym z organizatorów Sejmu Wileńskiego w 1905 roku. Angażował się w politykę jako poseł sejmu litewskiego, jak również będąc kilkakrotnie ministrem i przedstawicielem dyplomatycznym Litwy w Berlinie i Waszyngtonie, a w latach 1921–1931 burmistrzem Kowna. Był wolnomularzem, należał m.in. do łóż Litwa i Lietuva. Zmarł 1 czerwca 1942 roku w Kownie²².

Na rysunku Kazimirowski ukazał go jako starszego wiekiem mężczyznę, odwróconego do widza plecami i lewym profilem twarzy. Na głowie, lekko pochylonej, ciemne, rzadkie, starannie zaczesane do tyłu włosy układają się w naturalny sposób.

Twarz dość szeroka, wyraźnie zarysowana, z malującymi się na niej skupieniem i zadumą. Na nosie ma okrągłe okulary w cienkich oprawkach, częściowo widoczne. Postać ubrana jest w ciemną marynarkę i białą koszulę. Usta ma szerokie, wargi wydają się zachodzić jedna na drugą, a na brodzie można dostrzec niewielki zarost. Portretowany został uchwycony przez artystę jakby zniecierpliwiony, niespodziewanie.

Ryc. 8. Portret Jana Wilejszysa (Jonasa Vileišisa)

Źródło: Biblioteka Narodowa w Warszawie,
[https://polona.pl/preview/
a4b561a0-ob12-4b6f-a61c-5871a8b303dc](https://polona.pl/preview/a4b561a0-ob12-4b6f-a61c-5871a8b303dc).

8. Portret Anny Wilejszysowej (Ona Vileišienė)

Inny rysunek przedstawia Annę Wilejszysową²³, żonę Jana Wilejszysa (ryc. 9). Portret wykonany został przez Kazimirowskiego ołówkiem na papierze

²² Por. J. Aničas, *Jonas Vileišis*, „Žiemgala. Istorijos ir kultūros žurnalas” 2002 nr 1, s. 43–47.

²³ Por. M. Grońska, *Rysunki artystów polskich i obcych*, s. 76. Grońska w swojej publikacji błędnie podała nazwisko portretowanej. Zamiast „Witejszys” powinno być „Wilejszys”. Taki zapis możemy znaleźć w dzienniku Michała Brensztejna: M. Brensztejn, *Dziennik 1915–1918*, cz. 1, s. 21. Wszystko wskazuje też na to, że pomyliła również jej imię.

o wymiarach 11,6 × 8 cm. Zarówno ten rysunek, jak i wizerunek jej męża umieszczone są na wspólnej podkładce podpisanej przez Brensztejnę: „małżonkowie Wilejszysowie”. Na kompozycji widoczne są sygnatura i data powstania dzieła: „Kazimirowskas | 20 VII 1917”.

Ona Vileišienė z d. Kozakowska (Kazakauskaitė) urodziła się 1 kwietnia 1879 roku. 22 października 1902 roku wyszła za mąż za Jonasa Vileišisa. Wspierała różne formy litewskiej kultury narodowej oraz przyszłych naukowców i artystów. Wraz z mężem była zaangażowana w działalność Litewskiego Towarzystwa Nauki i Sztuki i Towarzystwa Žiburėlis [Pochodnia]. Dom państwa Vileišisai w Wilnie stał się centrum życia kulturalnego. Odbywały się tam litewskie spotkania i konferencje, ukrywano zakazane książki. Vileišienė współpracowała przy organizacji wystaw sztuki w Wilnie i Rydze, a przez kilka lat pomagała Jonasovi Basanavičisowi katalogować jego książki i zbiory etnograficzne. Po śmierci męża w 1942 roku wyjechała do Stamford w Stanach Zjednoczonych, gdzie zmarła 7 czerwca 1954 roku i została pochowana na cmentarzu Calvary w Waterbury²⁴.

Rysunek przedstawia popiersie Anny Wilejszysowej (Ony Vileišienė) w ujęciu frontalnym. Kobieta w średnim wieku ubrana jest w elegancki strój, którego widać jedynie nieznaczny zarys. Jej szyję otacza kołnierz z falbankami. Na pociągłej twarzy portretowanej dostrzec można powagę i zadumę. Oczy ma przyśłonięte ciemnymi szklami okularów, usta dość szerokie, zaciśnięte. Jej wzrok skierowany jest wprost na patrzącego. Ciemne włosy są upięte i schowane pod ozdobionym, stylowym damskim kapeluszem z wielkim piórem, stanowiącym

Ryc. 9. Portret Anny Wilejszysowej
(Ony Vileišienė)

Źródło: Biblioteka Narodowa w Warszawie,
<https://polona.pl/preview/af9decde-85ec-49be-afoo-f4324b48d6b4> (19.07.2023).

24 Por. V. Selenis, 1918 m. Vasario 16-osios Lietuvos Nepriklausomybės. Akto signatarų žmonos, „Voruta. Lietuvos istorijos žurnalas” 2021 nr 4 (874), s. 21–22.

istotny element ubioru portretowanej. Ukazana na rysunku postać kobiety wygląda dostojnie i poważnie.

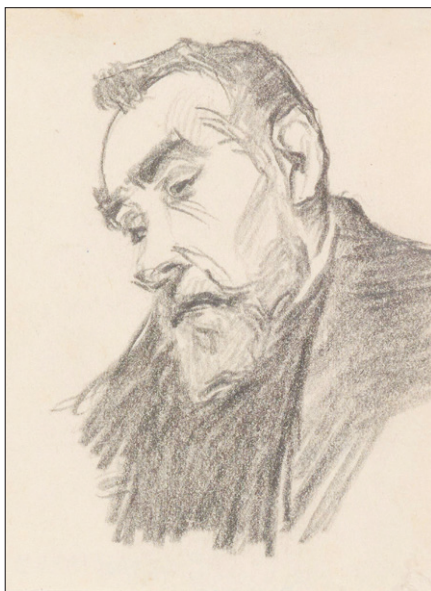
9. Portret Kazimierza Dmochowskiego

Portret Kazimierza Dmochowskiego Kazimirowski wykonał ołówkiem na papierze o wymiarach $7,8 \times 5,8$ cm (ryc. 10). Na odwrocie niesygnowanego i niedatowanego rysunku znajduje się notatka Brensztejna: „Dr Kazim. Dmochowski”²⁵.

Kazimierz Dmochowski urodził się 21 października 1856 roku, a zmarł 7 czerwca 1939 roku w Wilnie. Z zawodu był lekarzem. Był również założycielem i długoletnim prezesem oraz członkiem honorowym Wileńskiego Towarzystwa Wioślarskiego, a także kawalerem orderu oficerskiego Polonia Restituta²⁶.

Rysunek ukazuje popiersie starszego mężczyzny z lewego półprofilu o charakterystycznych rysach twarzy. Głowa, pokryta ciemnymi włosami, pochylona jest delikatnie na lewe ramię. Postać ma szerokie, wysokie czoło, głęboko osadzone oczy, gęste brwi, zaciśnięte usta oraz długą, zadbaną brodę i wąsy. Na twarzy portretowanego maluje się zmęczenie, zaduma i zamyślenie. Ubrany jest w odzienie ciemnej barwy, z boku szyi widać jedynie zarys białego kołnierzyka. Detale stroju nie są tak wyraźne, co pozwala skupić uwagę

Ryc. 10. Portret Kazimierza Dmochowskiego

Źródło: Biblioteka Narodowa w Warszawie, <https://polona.pl/preview/398d6045-7cb1-4b-00-888e-ob19cce45eaf> (24.10.2024).

25 Por. M. Grońska, *Rysunki artystów polskich i obcych*, s. 75.

26 Por. Dmochowski Kazimierz, w: *Literatura Ziemi Wileńskiej: od XVI w. do 1945 r.*, red. M. Jackiewicz, Bydgoszcz 2004, s. 60; *Nekrolog*, <https://polona.pl/item-view/72f2671c-1724-4970-b6d7-16b2fd52c8do?page=0> (30.12.2024); M. Grońska, *Rysunki artystów polskich i obcych*, s. 76.

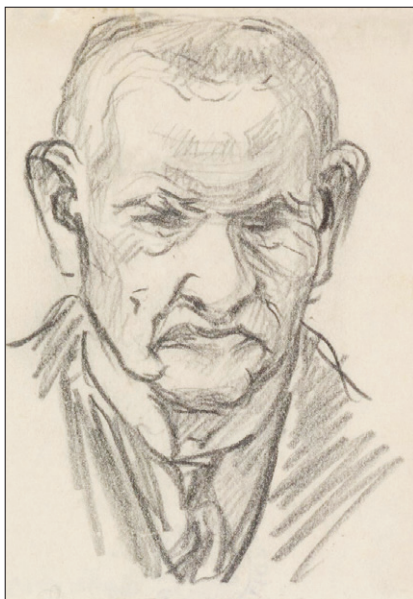
patrzącego na twarzy mężczyzny stanowiącej zasadniczy element kompozycji. Całość portretu wydaje się mieć charakter studyjny.

10. Portret mężczyzny w średnim wieku (1)

W latach 1915–1917 Kazimirowski wykonał kolejne dwa rysunki, tym razem przedstawiające nieznanego z imienia i nazwiska mężczyznę w średnim wieku (ryc. 11). Odbywa umieszczono na wspólnej podkładce. Pierwszy portret rysunkowy bez widocznego podpisu artysty, jak i daty powstania, ma wymiary 8 × 5,7 cm i wykonany został ołówkiem na papierze.

Wizerunek przedstawia popiersie mężczyzny w starszym wieku, ukazane frontalnie, z dużym naciskiem na detale anatomiczne i wyraz twarzy. Wysokie czoło pokryte zmarszczkami, duże odstające uszy, przymknięte oczy i usta wykrzywione w lekkim grymasie wskazują na багаż życiowych doświadczeń portretowanego. Jego włosy są krótkie i przerzedzone, wyglądają na siwe. Na prawym policzku widoczna jest brodawka, cecha wyróżniająca portretowanego. Mężczyzna ubrany jest w marynarkę i koszulę z krawatem. Ubranie jest ukazane fragmentarycznie. Zastosowane przez Kazimirowskiego cieniowanie, szczególnie na twarzy, w obszarze zmarszczek na czole i policzków, nadaje portretowi realizm i artystyczny charakter.

Ryc. 11. Portret mężczyzny w średnim wieku (1)

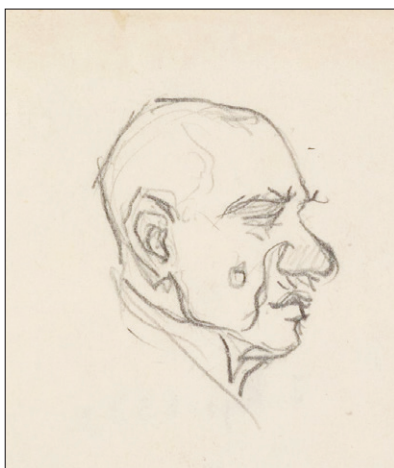
Źródło: Biblioteka Narodowa w Warszawie,
<https://polona.pl/preview/11fee216-821e-42c8-b2b-1-2c8ca020do0a6> (19.07.2023).

11. Portret mężczyzny w średnim wieku (2)

Ołówkiem na papierze o wymiarach $7,4 \times 5,4$ cm Kazimirowski naszkicował także drugi niesygnowany i nie-datowany portret ukazujący mężczyznę w średnim wieku (ryc. 12)²⁷.

Na wizerunku widać głowę mężczyzny z prawego profilu. Zarys twarzy portretowanego jest wyrazisty, rysy są dojrzałe. Głowa jest niemal łysa, pokryta niewielką ilością włosów; nos duży i mocno zarysowany. Postać ma duże ucho, zamknięte usta, nad górną wargą wąs oraz charakterystyczną brodawkę na policzku. Detale ubioru mężczyzny są zaznaczone jedynie liniami. Artysta skupił się na oddaniu charakterystycznych rysów twarzy w formie szkicu.

Ryc. 12. Portret mężczyzny w średnim wieku (2)

Źródło: Biblioteka Narodowa w Warszawie,
<https://polona.pl/preview/2a7343bb-38b2-48d4-a-6ac-e96634a1a15e> (19.07.2023).

12. Portret Michała Brenszejna

Ostatnim portretem rysunkowym autorstwa Kazimirowskiego znajdującym się w zasobach Biblioteki Narodowej w Warszawie jest wizerunek przedstawiający Michała Brenszejna (ryc. 13). Wykonany został w Wilnie w 1922 roku ołówkiem na papierze o wymiarach $8 \times 6,4$ cm.

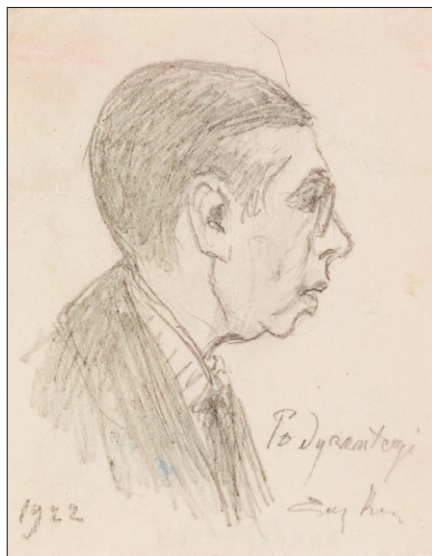
Michał Eustachy Brenszejn, syn Konstantego i Melanii z Marczewskich, urodził się 2 października 1874 roku w Telszach na Żmudzi. Do szkoły realnej uczęszczał w Wilnie. Następnie brał udział w różnych formach kształcenia, między innymi w wykładach w Krakowie, z zakresu archiwistyki i studiów bibliotecznych, gdzie nawiązał liczne kontakty ze środowiskiem literackim i naukowym. Uczestniczył w pracach Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. W 1910 roku przeniósł się wraz z żoną do Wilna. Michał trudnił się wykonywaniem prac w zakresie zarządzania

²⁷ Por. M. Grońska, *Rysunki artystów polskich i obcych*, s. 76.

gospodarstwami domowymi, pewne dochody przynosiła mu także aktywność literacko-dziennikarska i naukowa. Po wskrzeszeniu Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie Brensztejn został w nim bibliotekarzem, kierując od 1925 roku aż do śmierci jej działem rękopisów. Był znanym kolekcjonerem, zgromadził m.in. liczne okazy archeologiczne, numizmatyczne, etnograficzne, rękopisy. Część zbiorów jeszcze za życia przekazywał instytucjom naukowym i kulturalnym. Jego obszar zainteresowań naukowych obejmował archeologię, numizmatykę, historię. Zmarł 29 marca 1938 roku w Wilnie²⁸.

Na rysunku Kazimirowskiego widnieje postać Brensztejna ujęta z prawego profilu w formie popiersia. Twarz czterdziestoosmioletniego mężczyzny ma wyraziste rysy, włosy są ciemne, starannie zaczesane do tyłu, nadają mu elegancki wygląd. Prosty, długi nos z widocznymi binoklami. Portretowany ma na sobie ciemną marynarkę, jasną koszulę w paski i krawat. Spojrzenie mężczyzny skierowane jest w dal. Jego twarz jest zamyślona i pełna skupienia. W lewym dolnym rogu widoczna jest data – „1922”, a w prawym podpis artysty – „Eug Kaz”, a powyżej sygnatury napis: „Po dezynterji”.

Ryc. 13. Portret Michała Brensztejna

Źródło: Biblioteka Narodowa w Warszawie,
<https://polona.pl/preview/674eboe2-69f3-43f7-8e-a4-00eee7cc3658> (21.10.2024).

Karykatury

W Bibliotece Narodowej w Warszawie znajdują się ponadto dwa szkice w formie autokarykatury artysty i dwie karykatury. Na jednym z nich Kazimirowski przedstawił jedynie siebie samego, a na drugiej w towarzystwie swojego znajomego.

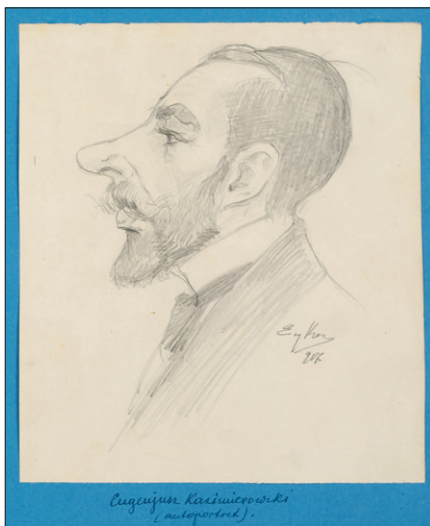
²⁸ Por. M. Brensztejn, *Dziennik 1915–1918*, cz. 1, s. 9–12.

1. Autokarykatura

W 1917 roku Kazimirowski wykonał autokarykaturę ołówkiem na papierze o wymiarach $18,3 \times 16,3$ cm. Pierwotnie znajdowała się ona w archiwum prywatnym Brensztejna (ryc. 14).

Datowany i sygnowany w dolnej części po prawej stronie rysunek – „Eug Kaz. 917”, przedstawia popiersie artysty w ujęciu z lewego profilu. Postać ukazana została w sposób karykaturalny, o czym świadczą wyolbrzymione rysy twarzy, ogromnych rozmiarów nos, lekko zadarty, duże ucho, szerokie wargi. Włosy zaczesane do tyłu, wysokie czoło, gęste brwi, czarna broda i sumiaste wąsy podkreślają powagę malującą się na twarzy Kazimirowskiego. Dzięki przerysowaniu proporcji całość kompozycji ma humorystyczny wydźwięk. Mężczyzna ubrany jest w białą koszulę z ciemnym krawatem oraz marynarkę zarysowaną jedynie w niewielkim stopniu.

Ryc. 14. Autokarykatura

Źródło: Biblioteka Narodowa w Warszawie, <https://polona2.pl/item/autokarykatura,M-TU2ODEwODUo> (20.01.2025).

2. Autokarykatura i karykatura Stanisława Bohusza Sistrzeńcewicza

Szkic w formie autokarykatury Kazimirowskiego i karykatury Stanisława Bohusza Sistrzeńcewicza powstał w 1917 roku ołówkiem na papierze o wymiarach $16,4 \times 23,6$ cm (ryc. 15)²⁹.

Stanisław Bohusz Sistrzeńcewicz urodził się 26 listopada 1869 roku w majątku Niemenczynek koło Wilna. Był malarzem, rysownikiem, ilustratorem

²⁹ Por. M. Grońska, *Rysunki artystów polskich i obcych*, s. 76.

książek i czasopism, absolwentem malarstwa na Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu oraz paryskiej prywatnej szkoły malarskiej Académie Julian. W Monachium kształcił się pod kierunkiem Józefa Brandta. Prowadził przez jeden semestr pracownię aktu na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. Specjalizował się w malarstwie rodzajowym. W swoich pracach uwieczniał targi konne, jarmarki, zaprzęgi w wąskich uliczkach Wilna. Był autorem licznych portretów, najczęściej idealizowanych, rysowanych subtelną kreską. Na krótko włączył się w nurt malarstwa modernistycznego. Sięgał po motywy i środki formalne właściwe secesji. Był przedstawicielem wileńskiego modernizmu. Zmarł 24 maja 1927 roku w Warszawie³⁰.

Rysunek ukazuje dwa portrety z profilu z widocznymi przesadzeniami charakterystycznymi dla karykatury. Po lewej stronie sam artysta, Kazimirowski, przedstawiony z lewego profilu jako mężczyzna o wydłużonej twarzy z przerysowanymi charakterystycznymi cechami. Jego twarz jest zamyślona, spojrzenie skierowane gdzieś przed siebie. Nad oczami widoczne są gęste brwi. Duży nos i szerokie usta są przedstawione w sposób karykaturalny. Jego fryzura jest nieco przerysowana, włosy zaczesane do tyłu, z lekkim cieniowaniem. Mężczyzna posiada pełną brodę i wąsy. Jest elegancko ubrany w białą koszulę i ciemną marynarkę, jednolicie zacięniowaną ołówkiem. Z prawej strony natomiast widnieje popiersie Stanisława Bohusza Sistrzeńczewicza, także z lewego profilu. Mężczyzna ma równie niewspółmiernie duży nos. Twarz jest wydłużona w płaszczyźnie strzałkowej, oczy małe, patrzące w dal. Na głowie niezbyt wiele krótko ściętych włosów, nakrytych prostym w kształcie kapeluszem, typu boater, z prostym rondem oraz płaską główką. Gustowny czarny rypсовy pasek dopełnia elegancji jego wyglądu. Portretowany ma niewielkie wąsy i zarost na brodzie, mniejszy niż u Kazimirowskiego. Widać fragment białego kołnierza

Ryc. 15. Autokarykatura i karykatura Stanisława Bohusza Sistrzeńczewicza

Źródło: Biblioteka Narodowa w Warszawie, <https://polona.pl/preview/f9041c4e-d-524-4294-8aa5-69b31e56281f> (21.10.2024).

³⁰ Por. I. Bał, *Sistrzeńczewicz Bohusz Stanisław*, w: *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających*, t. 10, red. U. Makowska, Warszawa 2016, s. 510–518.

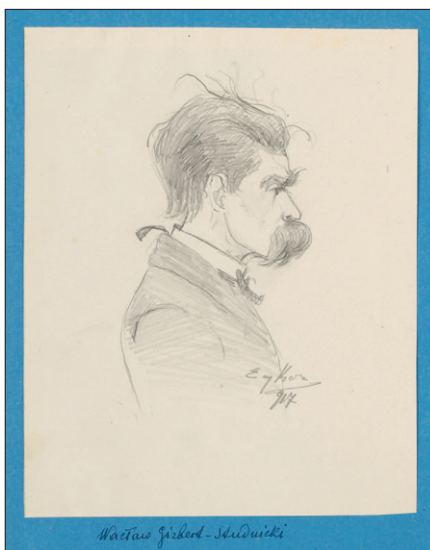
koszuli i ciemnej marynarki, podobnie jak u Kazimirowskiego delikatnie zarysowanej. Obie postaci są umieszczone centralnie. Na dole pod autokarykaturą widnieje podpis artysty: „E Kaz”, a także rok wykonania karykatury: „917”, a w dolnym prawym rogu podpis: „Portret Stanisł. Sierżenieczewicza”.

3. Karykatura Wacława Gizberta-Studnickiego

W 1917 roku powstała jeszcze jedna karykatura autorstwa Kazimirowskiego, znajdująca się dzisiaj w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie, wykonana ołówkiem na papierze o wymiarach 18,6 × 14,8 cm. Rysunek naklejony został wspólnie z autokarykaturą Kazimirowskiego na podkładkę z własnoręczną adnotacją Brensztejna – „Wacław Gizbert-Studnicki” (ryc. 16)³¹.

Skarykaturowany przez artystę urodził się 7 sierpnia 1874 roku w Dyneburgu. Początkowo uczył się w gimnazjum w Wilnie, z którego został usunięty za działalność niepodległościową, następnie kontynuował naukę w Mitawie i Parnawie. Studiował historię na Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim, był członkiem Polskiej Partii Socjalistycznej, Działał w Związku Zagranicznym Socjalistów Polskich i publikował w prasie socjalistycznej. Od 1900 mieszkał w Paryżu, redagował tam pismo „Wolny Głos Polski”. Pod koniec 1906 roku zamieszkał w Wilnie, gdzie pracował w „Dzienniku Wileńskim”, piśmie Narodowej Demokracji. W 1908 roku został kierownikiem Archiwum Miejskiego w Wilnie, od 1910 roku równocześnie redagował razem

Ryc. 16. Karykatura Wacława Gizberta-Studnickiego

Źródło: Biblioteka Narodowa w Warszawie, <https://polona2.pl/item/karykatura-waclawa-gizberta-studnickiego,MTU2ODEWO-UDU1/3/#info:metadata> (20.01.2025).

³¹ Por. M. Grońska, *Rysunki artystów polskich i obcych*, s. 76.

z Ferdynandem Ruszczycem pismo społeczno-kulturalne „Tygodnik Wileński”. Był jednym z organizatorów polskiej służby archiwalnej, kierując m.in. archiwami w Piotrkowie Trybunalskim i Lublinie. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej, a w roku 1921 utworzył Archiwum Państwowe w Wilnie. Prowadził także badania nad archiwaliami i historią Wilna. W 1944 roku opuścił to miasto i zamieszkał w Niemczech, a następnie w Stanach Zjednoczonych, gdzie założył Związek Miłośników Miasta Wilna. Zmarł 13 maja 1962 roku w Venice, dzielnicy Los Angeles³².

Rysunek Kazimirowskiego przedstawia popiersie Wacława Gizberta-Studnickiego z prawego profilu. Mężczyzna ukazany jest zgodnie z duchem satyry z wyraźnie przerysowanymi cechami głowy: rozwichrzone i sterczące na głowie ciemne włosy zaczesane do tyłu, krzaczaste brwi i sumiaste, bujne wąsy. Portretowany ma na sobie elegancki czarny garnitur, a także białą koszulę spiętą pod szyją stylową muszką. Całość kompozycji zawiera w sobie wyrafinowane elementy poczucia humoru Kazimirowskiego, który przerysowując wybrane cechy postaci Gizberta-Studnickiego, wykazuje przy tym i lekkość i finezję wykonania karykaturalnego rysunku.

* * *

W niniejszym artykule opisano w sposób chronologiczny szesnaście niepublikowanych w większości portretów rysunkowych wykonanych przez Eugeniusza Kazimirowskiego, artystę znanego dotychczas najbardziej jako autora pierwszego wizerunku Jezusa Miłosiernego namalowanego w Wilnie w 1934 roku według wizji św. Faustyny Kowalskiej.

Wszystkie omówione powyżej dzieła: autoportret artysty, portrety w formie rysunkowej: Aleksandra Zwierzyńskiego, Edwarda Jasińskiego, Władysława Jaszczółta, Witolda Węśławskiego, Jana Wiłeszysa, Anny Wiłeszysowej, Kazimierza Dmochowskiego, mężczyzny w średnim wieku oraz Michała Brenstejna, a także dwie autokarykatury i dwie karykatury Stanisława Bohusza Siestrzeńczewicza i Wacława Gizberta-Studnickiego znajdują się dzisiaj w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie i stanowią cenną spuściznę po tym wciąż nieznanym i nierozpoznawalnym jeszcze w polskich kręgach artyście malarzu.

³² Por. M. Ryńca, W. Suleja, *Studnicki Wacław*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 45, Wrocław 2007–2008, s. 121–125.

Portretowani i karykaturowani przez Kazimirowskiego ludzie to postacie związane bezpośrednio z Wilnem, tworzące kulturę i atmosferę tego miasta. Brensztejn nazwał ich wszystkich „haparandą” wileńską, rzec by można śmietanką towarzyską, która spotykała się ze sobą, rozmawiała, inspirowała się wzajemnie, dyskutowała na wiele ciekawych tematów i pielęgnowała życie artystyczne. Ta nieformalna i niezinstytucjonalizowana grupa spotykająca się w cukierni Zielonego Sztralla, funkcjonowała w cieniu wojennej rzeczywistości i stanowiła ciekawe zjawisko kulturalne tamtego okresu. „Haparandę” tworzyły osoby związane z wileńskim środowiskiem artystycznym i intelektualnym. Byli wśród nich aktorzy, pisarze, nauczyciele, bibliotekarze i politycy, przedstawiciele inteligencji wileńskiej i osoby związane z teatrem. Kazimirowski, który także bywał na tych spotkaniach, uwieczniał te osoby na kartkach papieru przy pomocy ołówka i swego artystycznego talentu, pozostawiając dla potomnych niezwykle oryginalne rysunki portretowe i karykaturalne.

Kazimirowski skupiał się niemal wyłącznie na postaci, tło najczęściej pozostaje neutralne lub wręcz nieobecne, co sprawia, że uwaga widza koncentruje się na twarzy i jej wyrazie. Kompozycje są statyczne, ale dzięki wyrazistej linii mają swój wewnętrzny rytm. Styl powstałych portretów rysunkowych wydaje się realistyczny, jednak nie są one jedynie suchą dokumentacją fizjonomii modeli. Kazimirowski niejednokrotnie przemyczał w nich subtelne elementy ekspresji, czego wyrazem jest przerysowanie rysów, podkreślenie wyrazu twarzy czy nastroju, co zbliżało jego styl do karykatury portretowej, widocznej choćby w wizerunku Wacława Gizberta-Studnickiego.

W większości omówionych rysunków Kazimirowski zdecydował się na ujęcie postaci z profilu, co pozwoliło mu podkreślić charakterystyczne cechy twarzy portretowanych, takie jak nos, broda, wąsy, uszy czy linia czoła. Portrety nie są tylko przedstawieniem osób określanych jako wileńska „haparanda”, w wielu wypadkach są także psychologicznym studium konkretnego przypadku. Każda sportretowana osoba została bowiem potraktowana przez Kazimirowskiego w sposób indywidualny. Widoczna jest u artysty osobista znajomość poszczególnych modeli, pochodzących z tego samego środowiska wileńskiej inteligencji co sam artysta.

Do cech wspólnych omówionych wyżej rysunków portretowych i karykaturalnych autorstwa Kazimirowskiego należą m.in.: zastosowanie przy ich wykonaniu techniki ołówka, czasem z domieszką węgla lub kredki, dominacja ujęć popiersiowych lub półprofilowych portretowanych, osobowość modela

stanowiąca centralny temat, zachowanie pewnej szlachetności formy, nawet w satyrze.

Mając na uwadze fakt, że po śmierci Kazimirowskiego prawie cały jego dorobek twórczy znajdujący się w mieszkaniu malarza zaginął, każde odnalezione dzieło tego artysty jest dobrem narodowym i służy jako narzędzie do odkrywania jego postaci i twórczości. Mamy nadzieję, że to studium przybliży szerszemu gronu odbiorców nie tylko osobę Eugeniusza Marcina Kazimirowskiego, ale przede wszystkim dorobek plastyczny tego pochodzącego z Kresów niezwykle twórcy.

Bibliografia

- Aničas J., *Jonas Vileišis*, „Žiemgala. Istorijos ir kultūros žurnalas” 2002 nr 1, s. 43–47.
- Bal I., *Siestrzeńczewicz Bohusz Stanisław*, w: *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających*, t. 10, red. U. Makowska, Warszawa 2016, s. 510–518.
- Brensztejn M., *Dziennik 1915–1918, cz. 1: rok 1915 i 1916*, oprac. M. i M. Przeniosło, Kielce 2015 (Kresy w Polskich Pamiętnikach i Listach (1795–1918), 2).
- Derwojed J., *Kazimirowski Eugeniusz Marcin*, w: *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających*, t. 3, red. J. Maurin Białostocka, J. Derwojed, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 388–390.
- Dmochowski Kazimierz, w: *Literatura Ziemi Wileńskiej: od XVI w. do 1945 r.*, red. M. Jackiewicz, Bydgoszcz 2004, s. 60.
- Edward Jasiński, <https://wielcy.pl/nekrologia/181162> (22.12.2024).
- Eugeniusz Kazimirowski, „Tygodnik Ilustrowany” nr 24, 11.06.1910, s. 480.
- Grońska M., *Rysunki artystów polskich i obcych w Polsce działających od XVII do XX wieku. Katalog wybranych zbiorów Biblioteki Narodowej do roku 1975*, Warszawa 1991.
- Ilgiewicz H., *Udział ziemian w wileńskich towarzystwach rolniczych i technicznych na początku XX w.*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX Wieku” 7 (2010), s. 187–201, <https://doi.org/10.18778/2080-8313.07.12>.
- Jackiewicz M., *Kawiarnie, restauracje i inne lokale w Wilnie (1)*, <https://kurierrwilenski.lt/2013/01/18/kawiarnie-restauracje-i-inne-lokale-w-wilnie-1> (16.12.2024).
- Mackonis R., *Iš kavinės į kavinę*, Vilnius 1994.

- Ryńca M., Suleja W., *Studnicki Wacław*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 45, Wrocław 2007–2008, s. 121–125.
- Safarewicz A., *Ś. p. D-r Witold Węśławski*, „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego” 6 (czerwiec–lipiec 1930) z. 3, s. 3–5.
- Selenis V., 1918 m. *Vasario 16-osios Lietuvos Nepriklausomybės. Akto signatarų žmonos*, „Voruta. Lietuvos istorijos žurnalas” 2021 nr 4 (874), s. 21–31.
- Szweda P., MS, *Odkrywając Eugeniusza Kazimirowskiego. Prace artysty w zbiorach Muzeum Podlaskiego w Białymstoku*, Białystok 2023.
- Śnieżko A., *Makowski Leon Wacław (1854–1929)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 19, Warszawa 1974, s. 251.
- Waingertner P., *Włodarze województwa łódzkiego*, Łódź 2014.
- Witold Węśławski*, <http://www.rossa.lt/index.php/trasy?view=point&id=57> (2.09.2024).
- Władysław Jaszczółt*, <https://polskierzady.gov.pl/lista-ministrow/158,wladyslaw-jaszczolt> (18.04.2024).
- Zwierzyński Aleksander*, w: *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J. M. Majchrowski, G. Mazur, K. Stepan, t. 2, Warszawa 1994, s. 488–489.